

ВПЛИВ КРИЗИ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ

Анотація. Стаття розглядає та аналізує економічні аспекти діяльності комерційних банків, які під впливом світової фінансової кризи привели до тотального падіння показників фінансових результатів банківської системи, зменшило ліквідність як окремих установ, так і всієї системи взагалі.

Ключові слова: фінансовий результат, процентні доходи, комісійні доходи, реструктуризація, кредитний портфель, кредит.

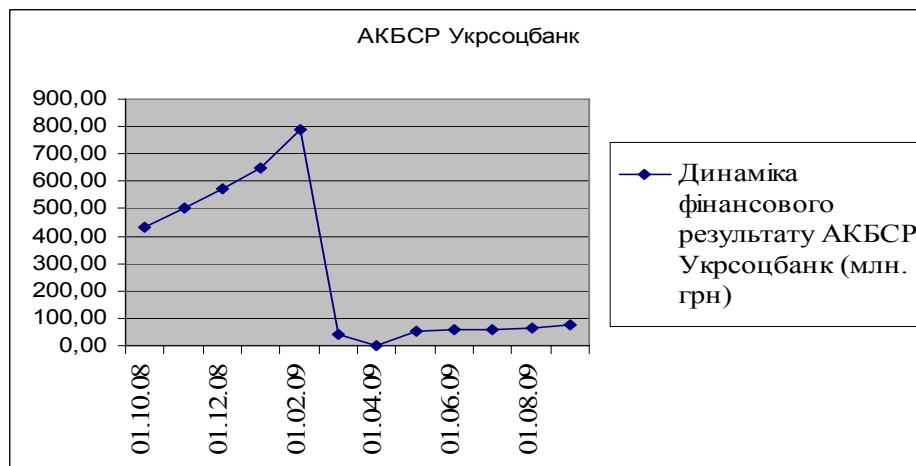
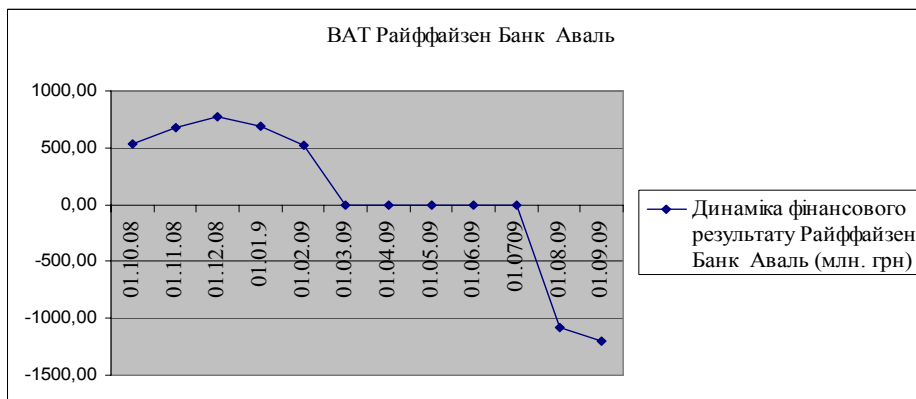
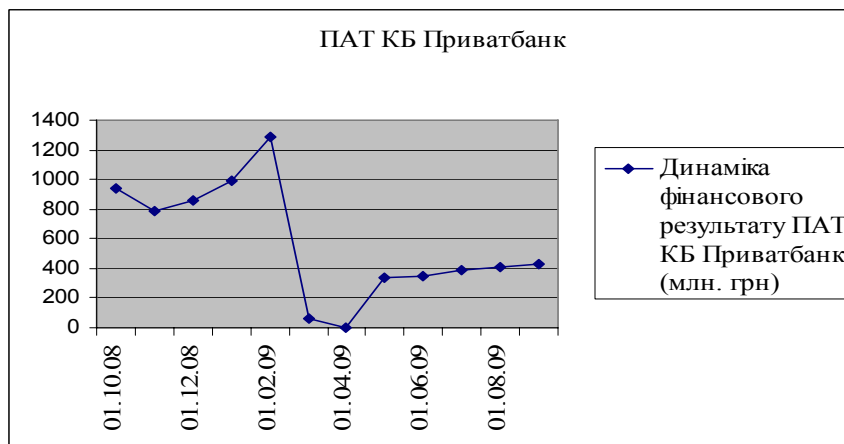
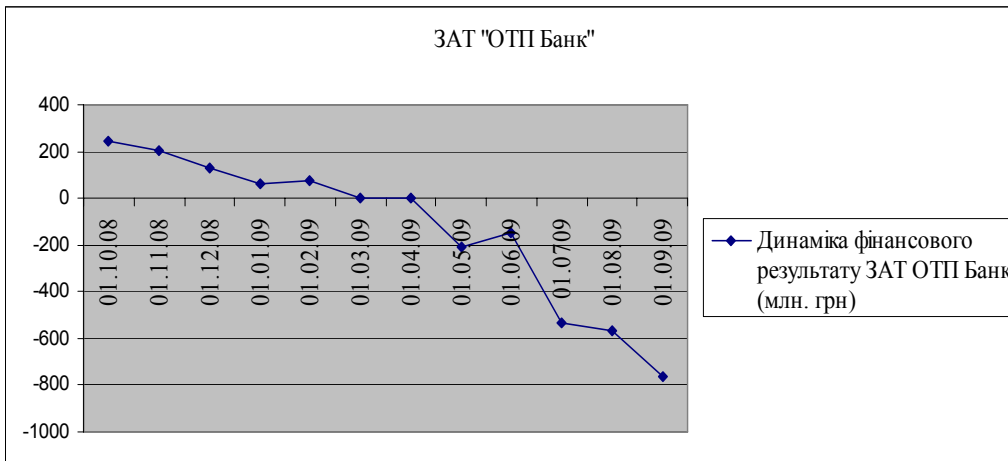
Вступ. Уже майже рік як світова криза охопила фінансову систему України. Банківський сектор фінансової системи країни був значно уражений: уведення до банків наглядових комісій НБУ, заяви про ліквідацію банків, обмеження дострокового розірвання договорів за вкладами банківських депозитів та призупинення кредитування, що обумовила відповідна постанова Національного банку № 319 від 11.10.2008, взагалі погіршення результатів діяльності банківської системи – все це наслідок негативних явищ, що принесла криза. Фінансові результати банків із початку настання кризи почали стрімко знижуватись і в багатьох банках перетнули нульову межу, набули й продовжують набувати негативних значень.

Постановка завдання. Розкрити причини та фактори впливу на дійсний стан фінансових результатів комерційних банків, оцінити ступінь ураження, визначити шляхи стримування зниження прибутку, що реалізуються банками.

Результати. Офіційні дані звітності, яку щомісячно надають банки, дозволяють зробити аналіз показників фінансових результатів із часу поглиблення кризи в розрізі місяців. Звіт про фінансові результати складається за даними доходів та витрат комерційного банку, які обліковуються відповідно на рахунках шостого та сьомого класів бухгалтерського обліку. Після визначення розміру за різними видами доходів та витрат заповнюється звіт та обчислюється спочатку прибуток, а потім чистий прибуток, тобто прибуток після оподаткування. Такий порядок затверджений на підставі Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої Постановою НБУ від 28 серпня 2001 року № 368 (зі змінами та доповненнями) та Інструкції про складання річного фінансового звіту банків України, затвердженої Постановою НБУ від 26 грудня 2001 року № 545 (зі змінами та доповненнями).

Щомісячні фінансові звіти, на відміну від остаточного узагальненого річного, мають переважно інформативний характер, завдяки якому можливо отримати інформацію про прибутки та збитки банку в проміжний період, тобто висвітлюють поточний стан прибутковості або збитковості за кожний окремий місяць.

Для достовірнішого розкриття впливу негативних явищ, що принесла фінансова криза, було проаналізовано п'ять комерційних банків: публічне акціонерне товариство комерційний банк „ПриватБанк”, публічне акціонерне товариство «ОТП Банк», акціонерно-комерційний банк соціального розвитку «Укрсоцбанк», відкрите акціонерне товариство «Райффайзен банк Аваль» та публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпортний банк України». Для докладнішого вивчення динаміки зміни фінансового результату під час кризи показники значень фінансових результатів цих банків оброблено та приведено до графічного вигляду (див. рис. 1).

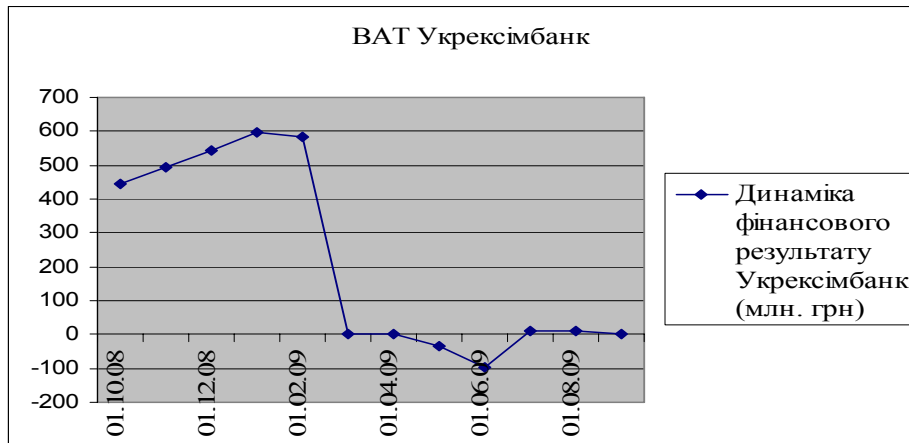

Рис. 1. Динаміка показників фінансових результатів комерційних банків [7]

Графічна динаміка дозволяє зробити висновок, як сильно криза уразила не тільки окремі комерційні банки, а й банківську систему взагалі. Майже для всіх проаналізованих банків притаманне гіперзниження прибутку та збільшення збитків. Банки з початку року ще намагались стримувати падіння в першому кварталі 2009 року, але в другому та третьому завершили отримувати прибуток і мають збитки або незначний чистий дохід. Щомісячне зниження безпосередньо обумовлює зниження ліквідності. Але для того, щоб дізнатися, що це за збитки, які найзбитковіші статті та механізми зниження, проведено порівняльний логічний аналіз.

Згідно з законодавством звіт про фінансовий результат формується за такими статтями доходів і витрат: процентні доходи та витрати, комісійні доходи та витрати, дивідендний дохід, чистий торговельний дохід, витрати на персонал, витрати на резерв під сумнівну та безнадійну заборгованість, адміністративно-господарчі витрати, непередбачені доходи та витрати.

Для отримання висновків про те, яка зі статей доходів має найвпливовіший результат, проведено порівняльний аналіз фінансових звітів банків та визначено три найбільші статті отримання доходу українськими комерційними банками, які наведені нижче (табл. 1).

Таблиця 1
Структура та розмір статей доходів комерційних банків, тис. грн [8]

Комерційний банк	Процентні доходи	Комісійні доходи	Торговельний дохід
ПАТКБ «ПриватБанк»	9 059 300	5 811 594	329 429
ПАТ «ОТП Банк»	2 703 154	217 428	210 102
ВАТ «Райффайзен банк Аваль»	6 255 516	1 325 268	942 284
ВАТ «Державний експортно-імпортний банк України»	4 032 991	440 446	262 261
АКБСР «Укрсоцбанк»	4 580 089	658 166	311 587

За результатами отримано висновок, що більшу частину доходів комерційних банків України складають саме процентні доходи. З часу настання в країні періоду іпотечного кредитування банки збільшили свій кредитний портфель у десятки разів. Розвиток програм автомобільного кредитування, кредитування різних секторів економіки та паралельно до цього збільшення доходів населення в останні роки до настання кризи значно збільшили кредитні портфелі комерційних банків.

Дані збільшення кредитного портфеля банківської системи взагалі наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Збільшення кредитного портфеля банківської системи України за 2002–2008 роки (за винятком кредитів Національного банку України), тис. грн [8]

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Розмір кредитного портфеля комерційних банків України	41 421 141	55 394 133	85 941 005	125 047 421	209 302 855	369 845 253	570 394 934

Щомісячно банк, згідно з кредитною угодою, повинен отримувати від позичальника суми процентів за користування позичковими коштами протягом дії такої угоди, тобто на рахунки обліку процентних доходів повинна регулярно надходити сума процентів та встановлена в кредитній угоді щомісячна сума основного боргу за кожним окремим позичальником. Під час кризи опинилися в скрутному становищі різні сектори економіки: падіння ВВП та спад виробництва, інфляція та збільшення курсу іноземних валют до національної, адже, за інформацією банківського нагляду України, частка активів в іноземній валюті української банківської системи збільшилася до 45,6 % вже у 2007 році [5]. Прямі наслідки цих явищ привели до зниження платоспроможності фізичних та юридичних осіб. Звісно, платежі заборгованостей за кредитами в такому стані швидко припинилися не тільки на початку кризи, але й зростали з її розвитком. Таким чином, із часу настання кризових явищ збільшилася прострочена заборгованість, яка лавиноподібно зростала паралельно розвитку економічного спаду та перетворювалась, за класифікацією інструкцій та положень Національного банку, в прострочену, а потім сумнівну та безнадійну заборгованість. На мою думку, саме цей факт суттєво поглибив падіння фінансових результатів. Окрім самого неповернення кредитної заборгованості, ще причина в практиці кредитування, обумовлена особливостями положення НБУ щодо формування обов'язкових резервів під кредитну заборгованість. Згідно з постановами та інструкціями НБУ, якщо клієнт-позичальник має прострочену заборгованість протягом більш ніж 90 календарних днів, то до нього застосовується політика зниження рейтингу ризикованості позичальника. При цьому не сплачені в строк суми кредиту відображаються на рахунку витрат шляхом формування резерву під сумнівні та безнадійні борги. На швидке зниження фінансового результату це впливає так: поперше, банк за умови нормальної кредитної історії очікує від позичальника сплати процентів, що сформує процентний дохід, але не отримує його кілька місяців, і банк відносить ці кошти на рахунки спочатку простроченої, а потім сумнівної заборгованості. По-друге, на суму несплаченої заборгованості в кінці поточного місяця повинен бути сформований резерв, а це означає, що раніше не сплачені платежі збільшують на вже зазначену суму витрати банку. Таким чином, якщо розглядати фінансовий результат стосовно окремого клієнта, банк не тільки не отримав дохід, але й збільшив витрати при формуванні резерву. Для комерційного банку загальною основою ліквідності виступає прибутковість його діяльності, але при стійкій різниці між поточним доходом та збитками отриманий збиток відшкодовується за рахунок частини власного капіталу, та з часом банк буде не в змозі своєчасно виконувати зобов'язання перед кредиторами, тобто поступово втрачатиме свою ліквідність [6].

Інформативно з цього питання слід зазначити, що в останні роки різко зросли ціни на житло, обумовлені існуванням попиту з боку населення, та на квартири на вторинному ринку нерухомості. Наприклад, ціни на однокімнатні квартири досягли відміток, що перевищували 60 тис. доларів США в Харкові. Це дає змогу визначити, якими вели-

кими були самі кредитні угоди та які суми не повертаються клієнтами під впливом кризи.

Беручи до уваги наведену вище інформацію стосовно розмірів виданих кредитів, великої кількості клієнтів та стрімкого зростання «проблемних» кредитів, як висновок, можна встановити пріоритет впливу активних кредитних операцій на погіршення щомісячних звітів про фінансові результати банків.

Але є й обнадійливий фактор: суми кредитних платежів, віднесені до сумнівної або безнадійної заборгованості та відображені на рахунку витрат при формуванні резервів, можуть бути ще погашені клієнтами. Проводиться активна робота банків із проблемною заборгованістю шляхом безпосередньої роботи з клієнтами. Це профілактичні дії реструктуризації кредитної заборгованості, за якої клієнтам пропонується декілька видів зміни графіка погашення платежів, відстрочки сплати періодичної заборгованості за кредитом, не скасовуючи сплати процентів, кредитні канікули. Всі ці дії спрямовані на підтримання платоспроможності клієнтів, з одного боку, а з іншого, це можливість банку уникнути сумнівної та безнадійної заборгованості. Хоча зменшиться дохід при отриманні сум від погашення кредитів, але й зменшиться формування резерву під кредитну заборгованість, та це затримає зменшення фінансового результату і підвищить ліквідність банківської установи.

Друга за розміром стаття доходів – комісійні доходи також відіграють значну роль у формуванні прибуткового фінансового результату. Вага комісійних доходів у загальній структурі в останні роки зросла. Це пов'язано з розвитком процесу кредитування в країні, тому що за видачу кредитів банки утримували комісію в сумі від 0,5 до 2 % від суми коштів, що видавались у використання, але, звертаючи увагу на розміри кредитних та депозитних портфелів, цілком зрозуміло, що частка комісійних доходів порівняно з процентними значно менша, та самі комісії утримувались переважно одноразово, а тому зменшення саме комісійних доходів унеможливило б результат такого різкого спаду показників фінансового результату в мільйони гривень. Поряд зі зниженням комісійних доходів від видачі кредитів слід також зазначити, що криза вплинула й на таку важливу складову цього виду прибутку, як доходи від розрахунково-касового обслуговування. Падіння економіки обумовило зменшення діяльності суб'єктів господарювання, що стримало їхню діяльність та їхні розрахунки через власні рахунки, відкриті в банках, зменшило обсяг готівки, що надходить до банківської установи під час діяльності підприємств і підприємців.

Торговельний дохід, хоча й відіграє важливу роль в отриманні прибутку, як видно з табл. 1, та відносно процентних і комісійних доходів досить незначний для того, щоб спричинити таке різке падіння фінансових результатів, що спостерігається.

Слід зазначити, що за останні роки значно збільшилась стаття процентних витрат банків через зростання залучення коштів на поточні й депозитні рахунки від фізичних та юридичних осіб. Як ми бачимо в табл. 3, обсяг залучених банками коштів від клієнтів у 2008 році порівняно з рівнем 2002-го збільшився майже в 13,8 раза, на цей обсяг зобов'язань повинні нараховуватись щоденно, щомісячно або щоквартально залежно від укладених угод на розміщення коштів, сплачуватись проценти за користування цими коштами. Нараховані проценти за вкладками збільшують витратну частину балансу банку та, відповідно до банківської практики, запозичені кошти повинні розміщуватись в активні операції з метою отримання процентного доходу від активних операцій за процентними ставками по активних операціях, що мають бути вищими, ніж за пасивними операціями. Тоді це забезпечить прибуток фінансовій установі та збільшить фінансовий результат. Але ситуація в банківському секторі економіки склалась така, що кредитні кошти не повертаються, а за залучені кошти, за рахунок яких були видані кредити, треба платити. Отже, ліквідність банківських активів порушується, тому що фундаментально під ліквідністю банківського активу розуміється здатність активу бути засобом платежу за зобов'язаннями банку [1].

Збільшення депозитного портфеля фізичних та юридичних осіб банківської системи України за 2002–2008 роки, тис. грн [8]

Роки	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Розмір депозитного портфеля	17 936 853	62 493 962	95 979 770	128 904 954	183 094 319	282 371 007	404 320 426

Висновки. Проведений аналіз причин, що впливають на фінансовий результат комерційних банків під впливом світової фінансової кризи, дає змогу зробити висновок про пріоритет збитків від несплати позичальникам платежів за кредитною заборгованістю у зв'язку з погіршенням фінансового стану, далі йде зниження отримання комісійних доходів на фоні відсутності надання кредитів, падіння грошового руху на поточних рахунках підприємств та організацій, зменшення проведення валютних платежів, що обмежив Національний банк відповідною постановою. Взагалі ситуація склалась важка як для банків, так і для їхніх клієнтів. Шляхи виходу зі становища, на мою думку, тільки в послідовному подоланні кризи на загальнодержавному рівні – факт зупинки кризи взагалі приведе до пожвавлення економіки, поступово зникне проблема з безробіттям, нормалізується фінансова ситуація підприємств у країні, при цьому держава зможе скасувати постанову про зупинку видачі вкладів населенню, що підтримувала ліквідність банківської системи, та підвищить довіру до банків. Для фінансової системи важливий процес оновлення кредитування, що задовольнить попит на позичкові ресурси суб'єктів господарювання, який склався протягом їхньої відсутності, та врегулює ринок нерухомості, торговельні й інші ринки. Саме за цих умов фізичні особи та підприємства розпочнуть регулярно сплачувати кредитну заборгованість, покращиться звітність про фінансові результати, підвищиться рівень ліквідності.

Література

1. Долан Е. Дж. Гроші, банківська справа та грошова кредитна політика / Е. Дж. Долан. — Л. : ПФК «Профіко», 1994. — 544 с.
2. Закон України «Про банки та банківську діяльність»; затв. постановою ВРУ № 2121-14 від 07.12.2000 // ВВР України. — 2001. — № 5–6.
3. Інструкція НБУ «Про порядок регулювання та діяльності банків в Україні»; затв. постановою Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 // Дод. до Вісника НБУ. — 2001. — № 9.
4. Положення НБУ «Про кредитування»; затв. постановою Правління НБУ № 246 від 28.09.95 // Дод. до Вісника НБУ. — 1995. — № 10.
5. Річний звіт про діяльність банківського нагляду України у 2007 році : Інформаційні матеріали. — К. : Відділ видавничого обслуговування господарсько-експлуатаційного управління НБУ, 2008.
6. Тен В. В. Економічні категорії якості активів комерційного банку : монографія / В. В. Тен, Б. І. Герасимов, А. В. Докунін. — Тамбов : Видавництво ТГУ, 2002. — 104 с.
7. www.organizations.finance.ua [Електронний ресурс].
8. www.bank.gov.ua [Електронний ресурс НБУ].

Summary. The article describe and analyze economical reasons which influence at profit of commercial banks, which was extremely lowed because of the world financial crisis. The consolidated income statements of five Ukrainian banks were consider and made conclusion about the diminishing of level of index profitability.

Keywords: consolidated income statements, interest income, interest expenses, non interest expenses, fee, comission, loan.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2009